

A TÁRSADALMI BIRÓSÁGOK GYAKORLATÁBÓL

Rácz Attila IV. évf.

ÁLLAMJOGI TANSZÉK.

I. A Szovjetunió Kommunista Pártjának Kongresszusán Hruscsov elvtárs előadói beszédében megállapította: « A gazdasági fejlődés problémái mellett megoldást sürgetően merülnek fel a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének az időszakában a társadalom politikai szervezetének az állami berendezkedésnek és a közigazgatásnak a kérdései ». ¹ A Kongresszus elemezte az államépítés terén elért eredményeket, ugyanakkor akként határozta meg a szocialista államiság fejlődésének fő irányvonalát, hogy a fejlődésnek a demokrácia általános kibontakoztatása irányában kell hatni, a lakosság legszélesebb rétegeit kell bevonni az ország minden ügyének intézésébe. ² Az említett tétel megvalósítását példázza - a Szovjetunióban és a szocializmust építő népi demokráciákban számos más tényező mellett - az a folyamat, amely az állami szervek egyes funkcióinak a társadalmi szervek kezébe való átadásában jut kifejezésre. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának és a Szakszervezetek Országos Tanácsának 1041/1956. /V.30. / számú határozatával létesített társadalmi bíróságok intézményének fejlesztése is e folyamat részeként szemlélendő.

E szervek hasonlóan a szocialista állam bíróságaihoz, a proletár diktatúra mechanizmusában betöltött sajátos szerepüknél fogva részt vesznek valamennyi állami funkció realizálásában. A bíróságokhoz viszonyítva részvételük más módon, más terjedelemben elsősorban társadalmi eszközökkel valósul meg. Jelentőségük a fejlődés mai szakaszán egyre jobban előtérbe kerül, mivel működésük eredményesen tud

ja elősegíteni az emberek szocialista tudata kialakításáért folytatott küzdelmet. A jogszabályok, a vonatkozó jogirodalom, valamint a gyakorlati tapasztalatok alapján a társadalmi bíróságok létrehozásának és fejlesztése szükségességének indokait a következőkben lehetne összefoglalni: A szocialista társadalom igényli a szocialista erkölcs kialakítása érdekében végzett céltudatos állami és társadalmi tevékenységet. Mint a szocialista erkölcs kialakításáért folytatott nevelés egyik eszköze, /Ilyen további eszköz a szocialista termelés, oktatási rendszer, szocialista igazságszolgáltatás stb./ a társadalmi bíróságok nagyon szerencsésen egyesítik magukban az egyéni nevelés és a generális prevenció megvalósításának lehetőségeit. E szervezeti forma keretei között a dolgozók tevékeny részvételével és a széles nyilvánosság előtt lefolytatott eljárás sikeresen biztosíthatja a szocialista nevelés eredményesebbé válását. A társadalmi bíróságok létrehozásának és fejlesztésének elsődleges indoka ezért e szervek nevelő feladataiban és e feladatok eredményes megoldásában rejlik. Erre utal a hivatkozott szovjet törvénytervezet alap gondolata, amikor megállapítja, hogy a "társadalomnak kárt okozó jogsértések és szabálysértések megelőzése céljából, valamint annak érdekében, hogy az állampolgárokat meggyőzés és társadalmi ráhatás útján neveljük, valamint hogy a kollektívákban olyan légkör alakuljon ki, melyben türelmetlen bármilyen társadalomellenes cselekmény, fokozni kell az elvtársi bíróságok szerepét".³ Lényegében hasonló megfontolásokat tükröznek az 1041/1956./V.30/ MT-SZOT közös határozat bevezető rendelkezései is. Természetesen a társadalmi bíróságok jelentőségét számos egyéb indokkal is alátámaszthatjuk/demokratizmus kiszélesedése, szocialista törvényesség érvényesülésének teljesebbé válása stb./

Elterjedtek az olyan vélemények, amelyek főképpen a bíróságok tehermentesítésének egyik lehetőségét látják a társadalmi bíróságok működésében. Ilyen álláspont elsősorban a bírók között ismert; de a

jogirodalomban is van rá példa.⁴ Ugy véljük, hogy különösen a jelenlegi viszonyok között a bíróságok tehermentesítése nem lehet a társadalmi bíróságok fejlesztésének az indoka. Ma e szervek feladatai elsősorban olyan területen jelentkeznek, amely eddig sem tartozott a birói hatáskörbe, főleg e területen kell hozzájárulniok a társadalmi bíróságoknak a szocialista erkölcsiségnek megfelelő légkör kialakításához. A további fejlődés során, amikor a szervezeti és működési formák megszilárdultak, a dolgozók kollektívái maguk is természetesnek és helyénvalónak fogják tartani, ha az ügyek mind szélesebb körében, köztük az eddig bíróságokhoz tartozó ügyekben is fokozatosan eljárnak a társadalmi bíróságok, akkor valóban joggal fel lehet vetni a kérdésnek ezt az oldalát is.

A társadalmi bíróságokkal kapcsolatban felmerülő problémák rendkívül sokrétűek. A dolgozatnak nem is az a célja, hogy a felvetődő kérdéseket kimerítően tárgyalja. Elsősorban a társadalmi bíróságok gyakorlatában⁵ felmerülő néhány probléma elemzése kapcsán szeretnénk rámutatni e szervek által kifejtendő tevékenység szélesebbé tételének szükségességére.

2. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának és a Szakszervezetek Országos Tanácsának 1041/1956./V.30./ számú határozata szerint minden olyan vállalatnál - kivéve a MÁV-ot és üzemi vállalatait - társadalmi bíróságot kell alakítani, ahol a foglalkoztatott állandó dolgozók száma a 300 főt eléri./1. szakasz/ A dolgozók létszámától függő 10-25 tagú, a dolgozók által egy évre választott társadalmi bíróság a tagjai sorából választja meg állandó elnökét és 1-4 elnökhelyettesét.⁶

Szegeden 14 olyan vállalat van, amelyben a hivatkozott MT. SZOT közös határozat szerint társadalmi bíróságot kell felállítani. Jelenleg azonban csupán 8 vállalat társadalmi bírósága működik, ahol az utóbbi négy év folyamán kb.33-40«terhelt» ügyét tárgyal-

ták meg, mintegy tizenhat tárgyalás alkalmával. A fegyelmi ügyeknek csu-
pán 1-2 %-a kerül e fórum elé még azoknál a vállalatoknál is, ahol más-
különbén e bíróságok tárgyalásai megfelelnek a kívánt célkitűzéseknek.⁷ A
többi vállalatnál megalakult társadalmi bíróságok egyetlen ügyet sem tár-
gyaltak. A működést kifejtők is többnyire csak akkor tárgyaltak egy -
két ügyet, amikor a vállalat vezető szerveinek jelentést kellett küldeni
e szervek működéséről az érdekelt társadalmi, illetőleg állami szervnek.
A bíróság tagjainak a megválasztása megfelel a jogszabályilag megha-
tározott követelményeknek, a dolgozók a legtöbb esetben olyan élenjá-
ró, példamutató dolgozókat választanak meg, akik már hosszabb ideje
vállalati dolgozók, tanácsstagok vagy népi ülnökök voltak.

Az 1041/1956. MT-SZOT közös határozat csak az un. « munka -
viszonyon belül létesített társadalmi bíróságok intézményét ismeri. Meg-
érték a politikai és társadalmi feltételei annak - amint arra Bajáki Ve-
ronika rámutat -⁸, hogy a közeljövőben a szovjet megoldáshoz hason-
lóan: « munkaviszonyon kívül » is létrehozassanak társadalmi bírósá-
gokat. Szervezeti kiterjesztésük indokolt főleg a 100 főt meghaladó vál-
latoknál, intézményeknél, a termelőszövetkezeteknél, ktsz.-eknél, és
más társadalmi szervezetek mellett. Helyesen mutat rá Markója Imre,
hogy a szervezeti kiterjesztést fokozatosan kell megvalósítani, a meg-
lévő társadalmi bíróságok erősödése után először az üzemek vonalán
kell tovább szélesíteni szervezetüket. Ezután történhet meg más terü-
letre való kiterjesztésük.⁹

A jogirodalomban többen sürgetik a társadalmi bíróságok lakókör-
zelek mellett történő megszervezését.¹⁰ A társadalmi bíróságok lakókör-
zetekben való megszervezése a jelenlegi viszonyaink között nézetünk
szerint több nehézségbe ütközik. Ahhoz, hogy egy állampolgárt társ a-
dalmi szerv eljárása alá vonjon, annyi követelményt feltétlenül kell tá-
masztanunk, hogy a közösséghez tartozás számos eleme fennálljon. A
társadalmi bíróságok működési viszonylatában a leglényegesebb ilyen e-
10.

lem, egyben az eredményes működés biztosítója az, ha az eljárás alá vont személy természetesnek találja, hogy lakótársai mondanak véleményt a lakóközösség szempontjából elítélendő cselekménye fölött. Nekünk úgy tűnik, hogy a lakók egymáshoz való viszonya ma még nem éri el a fejlettség ilyen fokát. Az olyan ügy is csekély számu, amely érinti a lakóközösség tagjainak érdekét, egyben olyan súlyu, hogy tárgyalása nem vezet a társadalmi bíróságok tekintélyének lejárataához. A «szankciók»¹¹ alkalmazhatósága körüli nehézségek is a vitatott álláspont valóraválthatóságának cáfolatát adják.

3/ Érdekes problémákat vet fel a társadalmi bíróságok tagjai választásának és összetételének a vizsgálata. Az MT-SZOT, közös határozatnak megfelelően a társadalmi bíróságok tagjait a dolgozók létszámától függően 1 évre választják. A Szovjetunióban ez a választás 2 évre szól.¹² Az utóbbi megoldás a megfelelőbb. Így kialakul az ügyek vitelében bizonyos jártasság, a demokratizmusnak pedig továbbra is biztosító lehet a visszahívás és a beszámoltatás joga, valamint az összeférhetetlenség intézménye. Ezekről az intézményekről az MT-SZOT, közös határozat nem tesz említést. Ugyanakkor a vonatkozó külföldi jogszabályanyag egészben vagy részben rendezi az e körben felmerülő kérdéseket.

A szovjet mintaalapszabály-tervezet 4. §-a szerint az elvtársi bíróságok tevékenységükről évente beszámolni kötelesek. A beszámolási kötelezettség jogszabályban történő megállapítása nálunk is megvalósítható lenne. Ezzel hangsúlyt kapna az a törekvés, hogy a társadalmi bíróságok intézménye ne elkülönült, hanem a kollektívával szorosan összefüggő szerv legyen.

A mintaalapszabály-tervezet ismeri a visszahívás intézményét is. «Az elvtársi bíróságnak azokat a tagjait, akik a beléjük vetett bizalomnak nem feleltek meg, a gyűlés határidő letelte előtt is visszahívhatja.»/ 4. §./ Az 58/1958. számú nehézipari minisztériumi végrehajtási utasítás 9. §-a

szerint vissza kell hívni tisztségéből azt, aki erre méltatlanná, alkalmatlanná vált, vagy lemond.

A konkrét ügyekben eljáró társadalmi bíróságok vonatkozásában jogszabályunk nem ismeri az elfogultsági kifogás lehetőségét. A legfőbb ügyész 1956. évi állásfoglalása pedig kizárja ilyen gyakorlat kialakulását azzal az indoklással, hogy a társadalmi bíróság az igazgató fegyelmi jogkörében jár el, ezért tagjaival szemben nem lehet szó elfogultsági kifogásról.¹³ Ha ilyen gyakorlatot folytatnának a társadalmi bíróságok, az ügyészi állásfoglalás szerint ez elhuzná a társadalmi bíróságok tárgyalásait és ezen az alapon az igazgatóval szemben is így kellene eljárni, holott erre nincs törvényes lehetőség. Helyesnek látszik a kérdésnek a szovjet megoldás szellemében való rendezése, mert a társadalmi bíróság megnyugtatóbb határozatot hozhat abban az esetben, ha "a terhelt" elfogultsági kifogását figyelembe veszik.¹⁴

4. A társadalmi bíróságok gyakorlatának vizsgálata azt mutatja, hogy munkájuk fejlesztéséhez jelentősen hozzájárulhat irányításuk, valamint a bírói, ügyészi és tanácsai szervekhez való viszonyuk olyan általános rendezése, amely figyelembe veszi az eddigi gyakorlati tapasztalatokból levonható következtetéseket. Az MT.-SZOT. közös határozatának megfelelően a Magyarországon megszervezett társadalmi bíróságokat a szakszervezetek irányítják és ellenőrzik./1/2.szakasz/ A nehézipari minisztériumi végrehajtási utasítás. 14.§-a az MT-SZOT. közös határozata 9. szakaszának szellemében állapítja meg, hogy a társadalmi bíróság a vállalati igazgató közvetlen felügyelete alatt működik. Ez következik abból, hogy minden esetben igazgatói hozzájárulás szükséges a társadalmi bíróság előtt történő tárgyaláshoz. A bírósághoz, ügyészséghez, ugyszintén a tanácsokhoz való viszonyról az idézett határozat nem tesz említést.¹⁵

A tapasztalatok alapján megállapítható, hogy üzemi szinten a szakszervezetek teljesítik feladataikat, eredményesen irányítják, ellenőrzik a

12.

társadalmi bíróságok munkáját. Feladatukat járási és megyei szinten viszont nem látják el a kívánt mértékben. A Szakszervezetek Csongrád-megyei Tanácsának tevékenysége pl. csupán addig terjedt, hogy bizonyos időközönként érdeklődött a vállalatoknál, hogy megalakult-e a társadalmi bíróság, esetleg jogtanácsosa részt vett néhány tárgyaláson. Megfontolandó, hogy nem lehetne-e megyei szinten is szélesíteni a szakszervezetek ilyen irányú tevékenységét.

Az igazgató társadalmi bírósághoz való viszonyát az jellemzi, hogy minden vizsgált esetben az igazgató kezdeményezte és döntötte el az ügynek e szerv előtt történő tárgyalását, legtöbbször valamely felsőbb szervnek a társadalmi bíróságok működéséről való érdeklődés: követő napokban, mintegy annak következményeként.

A társadalmi bíróságok állami szervekhez való viszonyait figyelembevéve le kell szögezni azt a helyes álláspontot, hogy a társadalmi bíróságok működésébe állami szerv nem építhető be. Mégis a fejlődés kezdeti szakaszán e társadalmi szervek megszilárdítását szolgáló minden lehetséges kapcsolatot, különösen a bíróságokhoz és az ügyészségekhez való viszonyukat meg kell vitatni.

Az állami szervek közül a bíróság az a szerv, amelynek a tevékenysége a társadalmi bíróságok tevékenységével bizonyos mértékig fedi egymást. Ezért indokolt nemcsak hatásköri tekintetben, hanem más vonatkozásban is foglalkozni kapcsolatukkal. Jogszabályilag jelenleg semmilyen kapcsolata nincs a bíróságoknak ezekkel a szervekkel. A bíróság elnökének időnként jelentést kellett küldeni az Igazságügyi Minisztériumnak, ekkor érdeklődött a helyi társadalmi bíróságok működése felől. A bírósági elnök a népi ülnökökön keresztül, - akik az üzemben mint társadalmi bírósági tagok működnek - tart fenn némi kapcsolatot a társadalmi bíróságokkal. Nagyon figyelemreméltó a Kecskeméti Megyei Bíróságnak az a gyakorlata, hogy egy bírót megbiztak e szervek működésének figyelemmel kísérésével, ami biztosítja jobb működésüket. Ez

a bíró előzetes tanácsaival, szakmai véleményével, -amely semmilyen befolyással nincs a bíróság határozatára- helyes irányba igazítja a még gyakorlattal alig rendelkező és emiatt az ilyen tárgyalástól idegenkedő társadalmi bíróságokat.

Helyes lenne, ha a járásbírók elnöke állandóan figyelemmel kísérmé a társadalmi bíróságok működését és szakmailag is segítséget nyújtana azoknak.

A társadalmi bíróságoknak az ügyészséggel való kapcsolata kialakultabbnak tekinthető. Bár itt sincs jogszabályi rendezés, nyilvánvaló, hogy e téren is érvényesül az ügyészi általános törvényességi felügyelet. A Legfőbb Ügyészség feladatának tekintette, hogy elvi és jogszabályértelmezési problémákra nézve bizonyos állásfoglalásokat alakítson ki elsősorban azokban a kérdésekben, „melyek több megye területén zavaros állásfoglalásokra vezettek és a határozat végrehajtása tekintetében részben a vállalatok részéről, de az ügyészségek részéről is bizonytalanságot tükröznek.”¹⁶ Az ügyész az általános törvényességi felügyeleti tevékenysége során az eljárás törvényességét vizsgálja és ekkor ugyanolyan módon, mint az igazgató fegyelmi eljárásának vizsgálatánál az ügyész óvás,-a felszólalás és figyelmeztetés eszközét használja az 1959. évi 9. sz. tvr. értelmében. Szegeden olyan gyakorlat alakult ki, hogy a vállalatoknál szervezett társadalmi bíróságok először az ügyészséggel beszélik azt meg, hogy melyik ügyet vigyék e szerv elé, mely ügynek a társadalmi bíróság előtt való tárgyalása tudja biztosítani azt a célt, amelynek a megvalósítására ez a szerv alakult. Ez azonban csak „megbeszélést”, tanácsadást jelent, semmi esetre sem azt, hogy az ügyészség határozza meg a társadalmi bíróságok előtt tárgyalandó ügyek körét. Ezt általános gyakorlattá lehetne tenni. Ez a megoldás nem tenné ezeket a szerveket állami szervekké, hiszen nem alárendeltségről lenne ebben az esetben sem szó, csupán az ügyészség lenne a legmegfelelőbb szerv az elvi koordináció megvalósítására. Nézetünk szerint helyes lenne az ü-

14.

gyészségek feladatává tenni a rendszeresebb vizsgálatot főleg addig, amig kialakul egy folyamatosabb gyakorlat. Hasznosnak látszana ha kezdetben az ügyész képviseletné magát a tárgyalásokon és ott a tárgyalást követően közölné a társadalmi bírósággal észrevételeit. Ez számos alkalommal így is történt. Észrevételeinek közlése az ülés alatt nem lenne célravezető, mivel ez a társadalmi bíróság tekintélyét csorbíthatná. Az 58/1958. számú nehézipari minisztériumi végrehajtási utasítás meg is állapítja, hogy a társadalmi bíróság megszervezésére a vállalat jogtanácsosa köteles segítséget nyújtani és emellett célszerű az ügyész segítségét is igénybe venni./3.S./

5. A társadalmi bíróságok hatáskörét¹⁷ illetően az MT-SZOT közös határozata szerint a társadalmi bíróság elé azokat az ügyeket lehet terjeszteni, amelyek

- a./ a munkafegyelem megsértésével,
- b./ a társadalmi tulajdon megkárosításával,
- c./ a szocialista együttélés szabályainak üzemben belüli megsértésével,
- d./ a személyi tulajdon ellen az üzemben belüli elkövetett cselekményekkel kapcsolatosak. / 7. szakasz./

Ezek közül az ügyek közül is csak azokat kell a társadalmi bíróság elé utalni, amelyek a vállalatnál viszonylag nagyobb számban fordulnak elő, kiemelkedőbbek, illetve amelyeknél a társadalmi bíróság közreműködése a dolgozók kollektívájára különösen nagy nevelőhatással járhat». /8. szakasz/.

A fegyelmi vétségek bármely esetében a fegyelmi eljárás lefolytatására az igazgató és az üzemi bizottság megegyezése alapján az üzem társadalmi bírósága is illetékes lehet. Az 1041/1956/V.30/ MT-SZOT közös határozat 9. szakasza értelmében a vállalat igazgatója terjeszti az ügyet a társadalmi bíróság elé, vagyis -mint már lártintottuk a kérdést - bármely ügyet csakis az igazgató hozzájárulásával

tárgyalhat. Ennek megfelelően a társadalmi bíróság, az igazgató átruházott fegyelmi jogkörében jár el.

A szegedi társadalmi bíróságok bár csekély számú ügyet tárgyalnak, mégis a határozatban megjelölt ügyek mindegyikére található gyakorlati példát. A fegyelmi vétségek legnagyobb része a munkafegyelem megsértésével kapcsolatos, mégis ebben a körben a legkevésbé sebb az olyan ügy, amelyet a társadalmi bíróság tárgyal. Ezekben a kérdésekben a legtöbb vállalatnál az igazgató dönt a művezetők bevonásával. Más a helyzet ott, ahol a munkafegyelem megsértése súlyosabb és a fenti határozatban foglalt többi esetet is érinti. Ilyen ügyet többet is tárgyalnak a társadalmi bíróságok. A Szegedi Ingatlankezelő Vállalatnál pl. egy olyan terhelt ügyét tárgyalták, aki mint a vállalat alkalmazottja megvalósította a csalás, sikkasztás, közokirat hamisítás, magánlaksértés törvényi tényállását, ugyanakkor munkahelyéről igazolatlanul többször távolmaradt. A Délmagyarországi Áramszolgáltató Vállalatnál dolgozótárs sérelmére elkövetett könnyű testi sértést tárgyalta a társadalmi bíróság, egyben a terhelt felbujtója ellen is eljárást indított. Ugyanezen a helyen olyan ügyet is tárgyalás alá vontak, amelyben a szabálytalanság észlelése esetén kötelező bejelentési kötelezettségének nem tett eleget a dolgozó. Személyi tulajdon sérelmére elkövetett lopás ügyében tárgyalta a Szegedi Kenderfonógyár társadalmi bírósága, ahol a terhelt fiatalkorú volt. Az esetek nagy százaléka azonban a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett lopás és a munkafegyelem megsértésével /főleg munkaidő alatti italozás/ kapcsolatos.

Látható, hogy a határozat hatásköri szabályait a társadalmi bíróságok, bár számukat tekintve szűk körben, de helyesen alkalmazzák. Többnyire megtalálják az erre illetékes szervek azt a határt, amelyen belül az ügyet társadalmi bíróság elé lehet terjeszteni. Sok helyen azonban nem mernek kellő bátorsággal letárgyalni olyan ügyet sem, amely pedig kétséget kizáróan a társadalmi bíróságokhoz tartozik. Amikor több al-

16.

kalommal hangsúlyozzák, hogy a társadalmi bíróság csak javaslatot tehet az igazgatónak, ezzel a dolgozóknak olyan hatást is kiválthatnak, hogy az egész intézmény csak nyilvános megszügyenítésre szolgál. A Szegedi Kenderfonógyárban pl. ezt többször hangoztatták, ami egyben azt is tükrözi, hogy félnek a felelősségtől. Ugyanakkor azzal a többször kiemelt hivatkozással, hogy a társadalmi bíróság csak nevelni akar, bizonyos mentegetőzést tanusítanak a hallgatók felé, ami csorbitja a társadalmi bíróságok tekintélyét. Így egy 1959 júliusában megtartott társadalmi bírósági tárgyalás jegyzőkönyvéből a következőket olvashatjuk, amikor a társadalmi bíróság egyik tagja kijelenti: « szeretném tehát még egyszer kihangsúlyozni, hogy a társadalmi bíróság csak javaslatot tehet és ennek a javaslatnak nevelőhatásnak kell lenni.»

E szervek tekintélyének növelésére, öntevékenyséjük előmozdítására irányuló törekvés azt indokolja, hogy bizonyos területeken önálló jogkört kapjanak, vagyis az igazgató esetleges ellenkező véleménye ellenére is tárgyalhassanak olyan ügyet, amelynek a társadalmi bíróság előtt történő tárgyalása a nevelőhatás elérése céljából indokoltnak mutatkozik.

A szocialista együttélés szabályainak üzemben belüli megsértésével, valamint a személyi tulajdon ellen az üzemen belül elkövetett cselekményekkel kapcsolatos ügyeknél egyáltalán nem indokolt az, hogy az igazgató diszkrécionális joga e területre is kiterjedjen, minthogy ezek az ügyek nincsennek szoros összefüggésben az igazgató egyszemélyi felelős vezetésével. Ezekben az esetekben a tapasztalatok alapján az látszik a helyes megoldásnak, ha a társadalmi bíróság az igazgató hozzájárulása nélkül is eljárhat. Annak az eldöntésére, hogy ezeknél a cselekményeknél indokolt-e a társadalmi bíróság előtt történő tárgyalás, felvetődött olyan nézet is, hogy hozzanak létre egy bizottságot, amelyben a bíróság, ügyészség, a párt és a szakszervezet képviseltetné magát. He-

lyes lenne egy pedagógus bevonása is ebbe a bizottságba. Az egyes városi kerületekben, nagyobb üzemekben megfontolandónak mutatkozik ilyen szerv létrehozása, mivel megnyugtatóan döntené el az ügyek társadalmi bíróság elé való terjesztését, vagy más, a körülményeknek leginkább megfelelő megoldást javasolja. Ezen az úton biztosítva lenne, hogy a rendszer ne mechanizálódjék el.

Több szerző felfogása szerint helyes lenne ha a társadalmi bíróságok átvennék a szabálysértési bizottságok hatáskörét¹⁸. Ismeretesebb konkrét javaslatok is a társadalmi bíróságok hatáskörének pontosabb és részletesebb meghatározására, amely a bírósági hatáskörök csökkentésével, a társadalmi bíróságok hatáskörének kiszélesítésével történne. A hivatkozott munkák főleg a jelenleg bíróság előtt tárgyalt ún. magánvadás ügyek társadalmi bíróságok által történő tárgyalásával kívánják azok hatáskörét szélesíteni. Ugy véljük az MT - SZOT, közös határozatnak megfelelően helyesebb a társadalmi bíróságok hatáskörének elvi jellegű meghatározása, mint az e bíróságok elé tartozó ügyeknek taxtativ felsorolása. A határozatban említett ügyeken kívül megfontolandónak tartjuk a társadalmi bíróságok hatáskörébe utalni a szocialista együttélés erkölcsi szabályainak üzemeken kívüli megsértését, /Pl. az eltartási kötelezettségek elmulasztása, nagyfokú iszákosság stb. esetekben/ Más téren a hatáskör növelésével azt érhetnénk el, hogy a szervezet működése mechanikussá válna és a jelenleg elsődleges szempont, a nevelés kérdése háttérbe szorulna. A társadalmi bíróságok hatáskörének az ismertetett irányban való szélesítése perspektivikusan merül fel a társadalmi bíráskodás szervezeti kiterjesztése és működésének megszilárdulása utáni időre.

Különböző megfontolásokra vezethet a társadalmi bíróságok hatáskörének a fiatalok ügyeire való általános kiterjesztése. A hivatkozott 1956. évi legfőbb ügyész állásfoglalás úgy értelmezi a jogszabályt, hogy a fiatalok dolgozó, mivel munkaviszonyban áll és így a vállalat igazgatójának fegyelmi jogkörébe tartozik, így kiterjed rá a társadalmi bíróságok

18.

hatásköre. A fiatalok esetében még fokozottabb gonddal kell mérlegelni az eljárás lefolytatásának minden következményét, mert ennek elmulasztása esetén számos nem kívánatos fejleménye lehet a társadalmi bíróság működésének. Egész csekély jelentőségű ügyben pl. - ez természetesen az ügyet társadalmi bíróság elé terjesztő szerv hibája is - olyan lelki konfliktust váltottak ki a fiatalok között a tárgyalás nyilvánosságával, amely a fiatalok magatartásának alakulását a nem kívánt irányba terelte. A fiatalok fejlődésük sajátos körülményei miatt büntetőjogi szempontból is más megítélés alá esnek, ezért elképzelhető, hogy a kisebb jelentőségű ügyekben is / a társadalmi bíróság jelenleg ilyen ügyeket tárgyal/ érvényesíteni kell ezt az elvet, s ezen esetben az ügy súlyától függően vagy a bíróság, vagy a fegyelmi jogkörében eljáró igazgató foglalkozzon a fiatalok ügyével. Abban az esetben, ha a fiatalok KISZ tag vagy a KISZ is foglalkozhat fegyelmi vétésével.

6. A társadalmi bíróságok eljárási kérdéseivel és működésével az MT-SZOT. közös határozat 9 - 21. §-a foglalkozik. A határozatnak az e kérdésekkel kapcsolatos, formalizmustól mentes megoldásai - amelyek egyébként a szocialista országok társadalmi bíróságairól rendelkező jogszabályoknak is jellemzői - a tapasztalatok szerint megfelelően biztosítják a dolgozók aktivitására, szocialista együttélés normáinak betartására való nevelését, ugyanakkor a szocialista demokratizmus elvei is kifejezésre jutnak bennük.

E körben a nyilvánosság problematikája adhat a legtöbb vitát. A törvényalkotó célja az ülések nyilvánosságának biztosításával az volt, hogy a kollektiva irányában ilyen úton is eredményesebben biztosítsák a nevelő hatást. A társadalmi bíróság előtt történő zárt tárgyalás, sőt már a fegyelmi határozat kihirdetése is biztosít ilyen irányú eredményt a kollektiva felé. Azonban az aktivitás növelését, a felelősségérzet kibontakozását egyik megoldás sem tudja úgy biztosítani, mint ahogy az elérhető a széles nyilvánosság előtt történő tárgyaláson. Hallatlan előnye ennek

a megoldásnak biztosíték szerepe, - ilyen esetben ugyanis a nyilvánosság elvének érvényrejutása meg fogja akadályozni, hogy a társadalmi bíróság, amely a terhelt közvetlen munkatársaiból áll, esetleg bizonyos ellenszenv miatt helytelen határozatot hozzon. Az egyes társadalmi bírósági tárgyalások lefolyása azt mutatja, hogy a jelenlegi vő dolgozók érdemi, komoly hozzászólásaikkal valóban nyomon kísérik a tárgyalások menetét, kérdéseket tesznek fel és gyakori, hogy egy-egy ügyben 9-10 érdemi hozzászólás is elhangzik. Természetesen amikor az ügyeket a társadalmi bíróság elé terjesztik, gondosan meg kell válogatni és csak azokat kell ide utalni, amelyek nyilvános tárgyalása a kollektiva szempontjából előnyös.

Jelenlegi jogszabályunk nem ismeri a zárt tárgyalási formát. A társadalmi bíróságok hatáskörének esetleges szélesítésével felvetődhet az a vélemény, hogy egyes esetekben nem helyes a széles nyilvánosság, mert ez pszichológiailag túlzott hatást gyakorol a terheltre, vagy a tárgyalás olyan személyi problémákat is felszínre hozhat, amelyek nem tartoznak nyilvánosságra és azoktól nevelő hatás nem várható. Természetesen mérlegelni kell azokat az indokokat is, amelyek mint a humanitás indokai ezt az állásfoglalást támasztják alá. Mindig annak kell «perdöntő» tényezőnek lenni a kérdésben, nem fűződik-e nagyobb érdeke a társadalomnak ehhez az eljárási módhoz, mint ahhoz, hogy az állampolgárokat ne tegyük ki «felesleges» zaklatásnak. Elképzelhető az is, hogy olyan esetekben, amikor a körülmények zárt tárgyalást indokolnak, ezt javasolja a társadalmi bíróságnak az említett bizottság. Ez azonban csak kivételes esetekben lenne keresztülvihető./Pl. a fiatalok egyes ügyeiben/. Az ilyen esetekben történő zárt tárgyalás is fokozottabban segíthet elő az igazgató fegyelmi eljárásánál az egyéni nevelés célkitűzéseit, azért, mert ebben az esetben a munkatársak mondják ki a «terhelt» felett ítéletüket.

7. Az MT-SZOT. közös határozat 22.§-a szerint a társadalmi bíró-

ság határozatában a következő intézkedések alkalmazását mondhatja ki :

- a./ A dolgozókat szóbeli feddéssel vagy írásbeli megrovással büntetheti, illetőleg
- b./ javaslatot tehet a vállalat igazgatójának a dolgozónak alacsonyabb munkakörbe helyezésére, vagy azonnali hatályu elbocsátására esedeg büntetőeljárás kezdeményezésére, valamint az okozott kár megtérítésére, illetőleg ha úgy találja, hogy a dolgozó fegyelmi vétséget nem követett el, a fegyelmi eljárás megszüntetésére. /22. szakasz./

A szovjet törvénytervezet szerint az elvtársi bíróságok ezen kívül a nyilvános bocsánatkérést az elvtársi figyelmeztetést, 100 rubelig való pénzbírsággal sújtást említi, amelyeket az elvtársi bíróság saját hatáskörében alkalmazhat. Az alacsonyabb munkakörbe helyezés, elbocsátás, és kártérítés vonatkozásában a szovjet törvénytervezet is csak javaslattételi jogot említi.

A szegedi társadalmi bíróságok gyakorlata azt mutatja, hogy a határozatban említett valamennyi intézkedést alkalmazzák. Sőt találkoznak olyan határozatokkal, amelyek így zárulnak : «Arra a napra, amikor a dolgozó italozott ne kapjon munkabért» stb. Találkoznak olyan irányu javaslattal az igazgató felé, hogy a nyereségrészesedést egy bizonyos százalékkal csökkentse. Szerepel olyan büntetés, amely a terhelt személyi tulajdon terhére elkövetett lopás esetén azal bünteti, hogy egy bizonyos időre az öltözöből kitiltja. Az egyik ügyben a szankció alkalmazása bizonyos feltételhez van kötve, mégpedig, azon esetben ha a terhelt egy évi próbaidő alatt bármely fegyelmi vétséget követ el, úgy elfogják bocsátani.

Tehát a határozatot e tekintetben rugalmasan értelmezik. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a gyakorlatban a jogszabályban megjelölt hátrányokon kívül a társadalmi bíróságok más intézkedéseket

is alkalmaznak, mivel a konkrét ügyben azok alkalmazását nem talál-
ták megfelelőnek. Meggondolandó, hogy a jogszabályban megjelöltek
körét nem lehetne-e kiegészíteni akár a gyakorlatban már alkalmazot-
tak valamelyikével ?

Az ismertetett intézkedések elsősorban az un. munkaviszonyon
belüli eljárásokra alkalmazhatók. A társadalmi bírászkodás szerveze-
ti kiterjesztése esetén / a társadalmi viszonyok különbözősége miatt
még nagyobb jelentősége lesz annak, hogy a kollektiva állapítson meg
olyan, esetleg a jogszabályban nem is említett hátrányt, amely a leg-
jobbán elősegíti a társadalmi bírászkodás céljainak megvalósítását.

Azt a kérdést, hogy a súlyosabb hátrányt tartalmazó intézkedés
esetében a társadalmi bíróság saját hatáskörében járjon-e el, vagy
csak javaslattételi jogot kapjon az igazgató felé, a társadalmi bírósá-
gok jogi helyzetével kapcsolatos egyik leglényegesebb probléma. Meg-
nyugtató megoldáshoz széleskörű munkajogi és közgazdasági vonatko-
zású kutatómunkára van szükség. A társadalmi bíróságok tekintélye nö-
velésének következménye a hatáskör kiterjesztését indokolná, viszont
a nevelőhatás biztosításához nem szükséges feltétlenül, e viszony-
latban elégséges a javaslattételi jog megállapítása.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a társadalmi bíróságok a je-
len viszonyok között még nem funkcionálnak a kívánt mértékben, de a
fejlődés megindult és az eddigi tapasztalatok arra utalnak, hogy az e
szervezeti formában rejlő lehetőségek ténylegesen kiaknázhatók.

A társadalmi bíróságok szerepének növekedése felveti a kérdést,
hogy nem lenne-e szükség az 1041/1956.V.30/ MT-SZOT közös-határo-
zat kiegészítésére, esetleg a társadalmi bíróságok intézményeinek új,
átfogó szabályozására ?

J e g y z e t e k :

1. Sz.K.P. XXI. Kongresszusa, Bp. 1959. Kossuth Kiadó, 123 l.
2. U.o. 123 l.

3. Törvény a társadalom szerepének fokozásáról a szovjet törvényesség és a szocialista együttélés szabályainak megsértései ellen folytatott harcban. Tervezet. Fordítás az Izvesztija 1959. október 23.-i számából./3.§/A tervezet kibocsátását széleskörű népi vita követte a Szovjetunióban. A szovjet jogirodalomban kialakult vitából közös szemelvényeket a Szovjetjogi Kiskönyvtár «A társadalmi bíraskodás problémái a Szovjetunióban» c. kiadványa.

4. Vö. Névai László : Törvénykezési szervezeti jog. Egyetemi jegyzet. Bp. 1959. 88 l.- E. Leim : Az «Üzemi bíraskodás» problémái./Probleme der «Betriebsjustiz» Neue Justiz. 1957. 2. sz.

5. Vizsgálódásaink különösen a szegedi társadalmi bíróságok gyakorlatára terjedtek ki.

6. Összehasonlításként megjegyezzük, hogy a Román Népköztársaság 1953. évi 255-ös számú törvényerejű rendelete szerint pl. mindazokban az állami szervezetekben, intézményekben, állami és szövetkezeti vállalatokban, valamint a társadalmi szervezetekben «elvtársi birói tanácsot» kell létesíteni, ahol üzemi bizottság működik. Ezeket a tanácsokat nyilvános gyűléseken választják meg. A választott elvtársi birói tanács elnökéből, egy-két elnökhelyettesből és 5-25 tagból áll./Vö. Nagy Lajos: Társadalmi bíróságok a Román Népköztársaságban. Állam- és Ig. 1954. évf. 395. és köv. l./ A hivatkozott jogszabályt az 1958. évi 320-as számú törvényerejű rendelet helyezte hatályon kívül, s egyben a fegyelmi bíróság jellegű elvtársi birói tanácsok működését megszüntetve «szabálysértési bíróságként» funkcionáló társadalmi bíróságokat szervezett. A törvényerejű rendelet szerint társadalmi bíróságokat kell szervezni minden szocialista vállalatnál és intézménynél. A bíróság a vállalat, vagy intézmény dolgozóiból áll, akiket a szakszervezeti bizottság nevez ki. A Szovjetunióban az «elvtársi bíróságok mintaalapszabályzata» 1959. októberében nyilvánosságra hozott tervezete értelmében elvtársi bíróságokat az 50 főt meghaladó vállalatokban, intézményekben, szervezetekben, a felső speciális középiskolai tanintézetekben lehet létrehozni a dolgozók, alkalmazottak, illetve a tanulók gyűlésének határozata alapján. A falvakban, kollektivizációnál, kisipari szövetkezeteknél, ingatlankezelő vállalatoknál, valamint az utcabizottságok mellett szervezett elvtársi bíróságokat a közgyűlés alakítja meg a helyi tanács végrehajtóbizottságának jóváhagyásával./2.§/ A bíróságok tagjainak számát a megválasztó közgyűlés határozza meg. A tagok nyílt szavazással maguk közül választják az elvtársi bíróság elnökét, elnökhelyetteseit és titkárát.

7. Az ismertetett adatok az 1960. november hó 1-ig fennálló helyzetet tükrözik.

8. Vö. Bajáki Veronika : A társadalmi bíróságokról. Jogtudományi Közlemény. 1960. 7-8 szám. 395. l.

9. Vö. Markója Imre : A társadalmi bírászkodás problémái hazánkban
Állam és Ig. 1961. I. szám. 4. l.

10. Vö. Lévai Imre : Társadalmi bírászkodás néhány kérdése hazánkban.
Jogi Tájékoztató. 1960. 1-2 szám. 26 l. / TIT Jogi Szakosztály kiadványa/,
valamint Bajáki Veronika : i. m. 395. l.

11. A továbbiakban : intézkedések.

12. Vö. Elvtársi bíróságok mintaalapszabályzata. Tervezet. Fordítás az
Izvesztyija 1959. október 24-i számából /3. §/.

13. A társadalmi bíróságok működésével kapcsolatban felmerült néhány
problémáról. Ügyészi. ~~Kötet 1953. évi 2. sz. 1. l.~~

14. Az elvtársi bíróság elé állított személy a bíróság elnökével vagy
tagjaival szemben kizáró okot jelenthet be, ha fellelhető, hogy az ügyben
érdekeltek lehetnek - állapítja meg a szovjet mintaalapszabálytervezet
12. §-ában.

15. A szovjet mintaalapszabály-tervezet szerint a vállalatok, intézmények,
társadalmi szervezetek elvtársi bíróságait e szervek szakszerkezeti
bizottságai irányítják. A kolhozok, kisipari szervezetek ingatlankezelő
vállalatok, házkezelőségek, utcabizottságok, elvtársi bíróságai pedig a
helyi tanácsok végrehajtó bizottságának irányítása alatt állnak.

16. Ügyészi ~~Kötet 1953. évi 2. sz. 1. l.~~

17. A szocialista országokban, a szocializmust építő népi demokráciákban
létrehozott társadalmi bíróságok hatásköre, - feladataiknak, valamint a
konkrét fejlődési viszonyoknak megfelelően - lényegileg hasonló, de részleteiben
eltérő. Így pl. a Szovjetunióban funkcionáló elvtársi bíróságok a már
idézett tervezetben megállapított hatásköre szélesebb társadalmi bíróságaink
hatáskörénél, egyben a tervezet taxatív felsorolására is törekszik.

13. Vö. Bajáki Veronika, Markója Imre és Lévai Imre idézett munkáival.